

Kora-téli gyertyagyújtás

Előttem az üres papír, erre kell írnom kritikát Hajnóczy Péter összes művéről. Nincs menekvés, sürget a határidő, pedig rengeteg a dolgom. Kiporszívózni a szobákat, lemosni a madárszart az ablakról – érthetetlen, hogy tudott egy függőleges felületre száradni –, kijavítani húsz dolgozatot. Korrektúrázni egy könyvet és felkészülni péntekre. Az óra kegyelem nélkül forgatja mutatóit közben.

Itt a vaskos kötet, az írások, amelyeket mind ismerek, számtalanszor olvastam már. Szívemhez oly közel állnak, mint Ottlik prózája. *Összegyűjtött írások* – mint filológus ismerem a fogalom minden terhet, kínját, s azt a kevés dicsőséget, amely érte járt. A legutóbbi Hajnóczy-kiadást még Mátis Livia és Reményi József Tamás rendezte sajtó alá, immár csak az utóbbi literátor a copyrighton. Lassan mind elvonulunk.

Osiris klasszikusok. Lesz-e igazán klasszikus valakiből a saját idejében? Így lesz-e klasszikus valakiből? Bekerül egyetemi tételsorokba, kötelező olvasmány lesz. Bár az idősebb középiskolai tanárnők még mindig csak szemlesütve mernek egy-két mondatos említést tenni az alkoholizmus miatt elhunyt szerzőről. No igen, s már itt járunk a Gellért-fürdőnél. Immár másfél évtizede nincs pénzem arra, hogy kifizessem a belépőt, hogy terepszemlét tartsak a híres kisregény helyszínén. Fontos-e ez? Az érzékleti valóságnak megfeleltetni a művet? Relevancia? Vagy csak hiú remény, hogy ha nyáron elmegyek, akkor mégiscsak ott ül majd egy széken egy nagydarab, bozontos szakállú óriás, mogorva-révedőn szíva cigarettáját.

A Hajnóczy-írásokat olvasva megnyugszom, kisimul az arcom, mint mikor a sakk-készlet figuráinak fanyar illatát érzem. Ismerősek a viszonyítási pontok. Lehet, hogy ezek másoknak, például a fiatalabb olvasóknak nem mondanak semmit. Vajon csupán saját korára utalt lenne a sok szöveg? Vagy van életük még az 1970-es évek Magyarországnál is? Hajnóczyval kapcsolatban fontos kérdés ez. Vajon letűnt-e az a világ, amikor „belép a presszóba a Ciklon. 22–23 éves lehet, félrészeg. Duzzadó, kihívó melleit csak egy fekete pulóver takarja. A pulóver csaknem fölrobban.” (*Ló a keramiton*) Kell-e magyarázni ma azt, hogy miért fekete a pulóver? Kell-e bármiféle jegyzet saját életünk korábbi szakaszához? Vagy csak akkor menekülünk a filológia védősancai mögé, ha másnak meséljük el történeteinket, életünket?

Az idő és a tér kiemelten fontos kategória Hajnóczy írásaiban. Nem azért, mert sajátos temporális játékot űz velünk a szerző, netán a regénytér nem lineárisan kibomló tágasságában mutat bívóhelyeket, hanem éppen az ellenkezője miatt. A tér és idő rögzített, erős pályván várakozik (ennek örülne csak a filológia!), s ami mozog, az a hatalom hullámverései fölött az élet folyamatosan küszködő lélegzetvétele. Vannak fogalmak, mint *igazság* és *közösség*, amely a keményen rögzített tér-idő koordináták között dinamikus mozgásba kezdenek, s ezzel a mozgással lendületet adnak az életnek is. A két fogalom szabad értelmezéséhez mozgás szükséges, különben csak ugyanazt és ugyanazt szajkózzuk újra és újra. A folytonos mozgás – talán ezért is utaznak oly sokat a szereplők a különböző művekben – és a fix koordinátarendszer között a kapcsolatot a *részvét* teremti meg. Az elbeszélő szerepei, célpontjai, nézőpontjai egy általános részvét-fogalomban kapcsolódnak össze. Részvét: azaz részvétel a világban, érzésekben-fájdalmakban, őszen-tavaszbán-nyárban, magányban, hangulatokban, tárgyakban, közössé simuló emlékekben. Részvét az elbeszélésekben megjelenő, lecsupaszítottan kétértékű asszonyi sorok íránt, de ugyanakkor az elbeszélői nézőpont túlzó naivitásának homogenitása íránt is.

Ha a narrátor részvéte nem kötné a szilárd koordinátarendszerhez az eseményeket, akkor semmi esetre sem azonosulnánk a *Halál kilovagol...* főszereplőjének érzelmi és gondolati mozgásával, csak irtóznánk, ódzkodnánk tőle. Sőt letennénk a könyvet, de – mégsem tehetjük. Mert a mondatok építkezése olyan kiegyensúlyozott, szép architektúrát mutat, mint Ottliknál. Mint egy pontosan eltervezett katedrális. Egy pillanatig sem lehet kétséges, hogy mi az alappont, és hogy hová irányulnak a látvány fontos vonalai, mégis rendre elkalandozik a szem, körbejárja az épületet, megszemléli, megtapogatja. Beljebb halad, majd felfelé, majd oldalt. Mindig pontosan tudja, hogy hol van. A szerző nem akar játszani az olvasóval, nem rejtvényeket ad neki, hanem szépen megfaragott mondatokat. Gondolati, érzelmi táplálékot. Talán ezért jók a mondatai, tudja, mennyi egy falat, tudja, mekkora egy levegővétel, akár a hosszú kisregény terjedelemben alkot, akár a rövid, egy-két oldalas írásokban szólal meg.

Politikum ez is, hiszen Hajnóczy nem tudott, illetve nem akart elmenekülni olyan társadalmi kérdések elől, amelyeket a később született írók sok esetben nem mertek felvállalni, vagy ábrázolásukkor olyan művészi eszközöket vettek igénybe, melyekkel teljesen elmos-

ták a kérdések kontúrjait. A feszültségeket pedig lassan kioltották azal, hogy a közönség számára egyre kisebb referenciális háttérrel rendelkező világba helyezték át azokat. Nem *Az elkülvontó* éles, kegyetlen szociográfiájára gondolok, s nem is *A fűtő* álheroizmusára, hanem arra a minden írásban fellelhető alapviszonyra, amely az ember és a világ között fennáll. Ugyanis *A pad* befejező részében világosan olvasható a rettentő tanulság: „Tehát: kinézel az ablakon, nézed a padot, majd este az ostorlámpát, amely megvilágítja a fát, amelyre felakasztották a ködöt, s a talán holnap felakasztják *barátodat*, a padot, amely – meglehet – visszanéz reád, visszanéz reád.” A „barátodat” szót én emelem ki, hogy megvilágítsa az ember és a világ közötti alapviszonyt. Barátunk a pad, de érte semmit sem tehetünk, ugyanúgy függ majd az ostorlámpán, mint a köd vagy a fény. Résztét. Ebből a pontból lehet megérteni *A parancs* kisregény *A győzelem* című betétnovellájának jelentőségét is. Miután az ember az öt csodáló állatok gyűrűjében lelőtte az alvó leopárdot, a fáról lezuhant, haldokló állat utolsó kérdésére:

Nem értem... – mormolta – ki az ember?... Ki vagy te?...

Az ember kétségbeesetten körülnézett, hogyan magyarázza meg a dolgot minél gyorsabban.

– Nézd! – kiáltotta. – Ez a győzelem!

Vállához szorította puskáját, és a lassan mögéje csoportosuló állatok közül megcélozta és agyonlőtte a görényt.

– Nézd – mutatott az ember a görény hullájára –, ez a győzelem.

De a leopárd üveges szeme már semmit sem látott.

Az ember belső etikai készítése, hogy mindent megmagyarázzon, előbb-utóbb a pusztulásba taszítja. Nem a kegyetlenség, nem az erőegyensúly megborulása, nem az alattomoság, hanem a felesleges és károsba vezető kényszer, hogy mindent megmagyarázzunk. A magyarázat és az elmesélés kettőssége, illetve e kettősség feloldása Hajnóczy életműve. Miként lehet elmesélni – s itt a mesélés aktuusa fontosabb, mint az eredménye –, amit el kellene magyarázni.

A Hajnóczy-prózák első olvasásakor sokan éppen a látomásos, hátborzongató leírások újszerűségét, előremutató jellegét emelték ki. Ennek alapján akár azt várhatnánk, hogy e kötetet kezünkbe véve olyan olvasmányélményben lesz részünk, amely távol áll a hétköznapi ember érzéki tapasztalataitól. Ám éppen hogy nem ezt ta-

láljuk a lapokon. Mind a szürreális látomások, mind az alkoholizmus és az önpusztítás ábrázolása elsősorban művészi-ábrázolási feladatként állt a szerző előtt. Nem a reális–irreális oppozíció lesz végső soron a döntő ezen írások – például a *Halál kilovagol...* – esetében, hanem hogy a poétikai megformálás során létrejönnek-e olyan jelentések, olyan hatáselemek, amelyek akár a párhuzamos (alkohol kínja – írás kínja), akár a metaforikus szerkezetek eredményeképpen elvezetik az olvasót az alkotás–élet szoros összekapcsolódásának felismeréséhez. Elmesélni-megmagyarázni. A pohár alján táncoló sárgás-zöld gyűrű, ha pusztán mimetikus alapon működne a szövegben, s nem tágítaná ki képzeletünket a sárga és zöld színek összes jelentéstartalma felé, önmagában elég gyengén felépített kép lenne.

*

Hajnóczy 1982-es gyűjteményes kiadása után a Századvég Kiadó 1992/1993-as *Összegyűjtött munkáinak* két kötete következett, most ez az *Összegyűjtött írások*.

A címnegyedben olvashatjuk: „A kötet anyagát összeállította, a jegyzeteket írta †Mátis Livia, Reményi József Tamás.” A hátrahagyott szövegek *A szakács* című darabbal bővültek. Ez a kisregényvázlat a *Halál kilovagol*ban, illetve az alkotói munka kínjaihoz kapcsolódó más elbeszélésekben (*Alkalmi munka*, *Nóra*) nyert végleges alakot, most látott nyomdafestéket először. Az új könyvben az írásokat nem műfajok szerint csoportosítva találjuk, mint az 1993-as gyűjteményes két kötetben, hanem filológiai alapon: kötetben megjelent, illetve meg nem jelent és hátrahagyott írásokra osztva. Ez a szerkesztői megoldás az olvasót azzal a képpel szembesíti, amelyet a korabeli befogadó kaphatott, kezébe véve a megjelent köteteket. Ez az eljárás igyekszik lehántani az életrajzi mitologizálás elemeit az elrendezett szövegek együttesét felmutatva. A kötetrekonstrukció azért is hasznos, mert így jobban kirajzolódnak a történeteken – az olykor igen rövid szövegeken – átívelő, nagyobb távlatokat befogó gondolati ívek.

A kötetben meg nem jelent írások már nem kronológiai rendben következnek – bár ez sem lett volna haszontalan. Itt a műfaji kódok szerinti korántsem kételymentes felosztás tart rendet a szövegek között. Ám közelebről megfigyelve azokat végig olyan szö-

vegműveket találunk, amelyek leginkább az elbeszélés keretei közé sorolhatók, még ha éppen forgatókönyv is a zárójeles szerzői műfajmegjelölés.

*

Népszerű szerző-e ma Hajnóczy? Könyvsikert remélt-e az Osiris, avagy inkább főhajtás ez a könyv egy olyan életmű előtt, amelyet ma egyre kevesebben ismernek? S ha tán úgy véljük, hogy kevésbé megszólíthatók Hajnóczy szövegei, mint az 1970-es, 1980-as években, vajon nem a saját gyávaságunk tart-e vissza bennünket a valódi értelmezéstől? Egyetemi tapasztalataim szerint a mai húszévesek számára gyakorlatilag ismeretlenek ezek az elbeszélések és kisregények, s még a film sem tudta oly mértékben újra a közfigyelem terébe emelni a *Halál kilovagol...* kisregényt, mint amennyire megérdemelné. A művek erős szövegeivel nem tudnak mit kezdeni a mai befogadók, a határozott hang, illetve a világ határozott ábrázolása kevés teret enged az önmagába forduló, önmagával bíbelődő értelmezgetéseknek. S ez nem kedvez a befogadás alakulástörténetében a szerzőnek. Vajon ha túléli az 1990-es évek eseményeit, lehet, hogy Hajnóczy is látványos, zsúfolt felolvasóesteken venne részt, mint druszái? Nem valószínű, hiszen az irodalmi fogyasztás átalakult az utóbbi húsz évben, s ne csaljuk meg magunkat, ez erősen befolyásolta az alkotási módszereket is. Az extravagáns, önpusztító művészlét romantikája ma sokszor csak ügyetlenségnek – „lúzerségnek” – tűnhet, szemben az önmenedzselő irodalmárok ügyes pálya- és szövegépítkezéseivel.

*

„Kedves Péter!”, így kezdtem, annak idején, egy rövid levelet a Metsze(t)t folyóirat 1994/1. számában, amolyan megemlékezés-képpen. Ahogy az írásból látom, az 1993-as századvéges összkiadás megjelenésének apropóján készült. Személyes, érzékeny hangvételű szöveg, az érzélgősség határán. Most újból esik a hó, s újraolvasva az egykori sorokat, úgy látom, nem változott semmi lényeges.

Ha élnél, nem szeretnénk egymást, legfeljebb ha tudomásul vennénk másikat. Így persze sokkal könnyebb. La Fontaine-nél én is beszéltem időközben, sokszor szomorú.

Most már inkább a Távol-Kelet felé vonzódom, India, Japán; kínai orvosom van, tai-csi gyakorlatokat végzek reggelente. Mindegy.

Egyre kevesebb bort iszom, csak olvasgatok: nyáron hűt, télen felmelegít... Készülődünk, lassan becsomagoljuk a maradék gondolatokat. Papírzacsók és egy nagy utazóbőrönd. Ennyi.

„Valamiképpen én voltam mindaz, amit ugyanakkor kívülről is láttam: magamat, amint ott lépkedek, futkosok a hóban a társaimmal, akik a testvéreim a munkában és mindenfajta tevékenységemben is. Aztán ott van a hó és a lábuk nyoma a hóban: bizony azok is mi vagyunk, én vagyok, és ez így van jól, csak úgy látszik, valami akadály, valami elháríthatatlan gátló körülmény akadályozott mindeneddig, hogy ezt az egyszerű dolgot észre se vettük, észre se vettem én, aki ezzel egy időben – mint mondtam »kívülről« figyelem magam és nézem a filmet...”

THIMÁR ATTILA